

Lunds universitet
Litteraturvetenskapliga institutionen
Handledare Niklas Schiöler
2010-01-14

Emil Westerlund
LIVK10

Den Slingrande Stigen

En narratologisk studie av Bruce
Chatwins *The Songlines*

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte och metod	4
<i>The Songlines</i> struktur	5
Reseskildring	7
Idéroman: Människans rastlöshet	11
Självbiografi	15
Ett helhetsperspektiv: självbiografi på fiktionens villkor	17
Sammanfattning	26
Källförteckning	27

Inledning

I juli 1987, någon vecka efter att Bruce Chatwins fjärde bok *The Songlines* utgivits, skriver *London Review of Books* recensent John Bayley följande om den: ”Vad den än handlar om, så är boken ett mästerverk”.¹ Denna korta mening, framför allt dess första halva, sammanfattar på ett träffande sätt många kritikers, akademikers och övriga kommentatorers behandling av den säregna boken.

The Songlines är nämligen en roman som med nära nog ormlig slingerfärdighet undgår varje försök till schablonmässig klassificering. Till formen är stora delar av den förvillande lik en klassisk reseskildring: berättaren redogör på ett rapporterande sätt för en resa han företar genom centrala Australien, med det uttalade syftet att lära sig om urinvånarnas myter och kultur. Platser och människor beskrivs med en diskurs som på många sätt påminner om icke-fiktion. Samtidigt väljer Chatwin att benämna sitt verk som fiktivt, och även om han visserligen har gjort flera resor i Australien är det uppenbart att mycket verkligen är påhittat.

Utöver de delar som till form och innehåll har karaktären av en reseskildring, har en iögonfallande stor del av romanen karaktären av vad som nästan skulle kunna kallas en idéroman. Ett genomgripande tema i berättelsen, vilket framkommer i talrika filosofiska dialoger mellan berättaren och hans reskamrat Arkady, är en minst sagt vidlyftig och inte alldeles vetenskaplig teori om mänsklighetens nomadiska ursprung. Nära hundra sidor av romanen utgörs av en presentation av innehållet i Chatwins anteckningsböcker från tjugo års resor. Där varvas lösryckta berättelser från när och fjärran med citat från allt mellan bibeln och Rimbaud i något som ter sig som en illa dold räcka indirekta stöd för Chatwins teori om mänsklighetens rastlöshet – och även sin egen.

Detta leder osökt in på en ytterligare dimension av romanen. Flera kapitel i den har en tydlig självbiografisk karaktär, och även om de till antal och storlek utgör en ganska blygsam andel av romanens textmassa kan man likväl inte bortse ifrån dem.

Det är tydligt att romanen inbjuder till många skilda läsningar. Bör man nöja sig med att konstatera att romanen utgör en disparat blandning av genrer och syften, där valet att ta fasta på något utav dem oundvikligen leder till att viktiga frågor om helheten lämnas obesvarade?

¹ Bruce Chatwin, *The Songlines*, New York 1988 (1987); John Bayley, ”Writeabout”, *London Review of Books*, Vol. 9 No. 13 (9 July 1987)

Syfte och metod

Att påstå att en roman eller text alltid har en kärna, eller ett enda övergripande syfte mot vilket varje enskild del strävar hade sannerligen krävt en utförlig motivering, och det är inte heller det som är utgångspunkten för denna studie. En roman upplevs emellertid onekligen som en helhet och oavsett vad slutsatsen blir finns det en poäng med att åtminstone beakta dess olika delar och deras eventuella funktion i ett överordnat narrativ.

Syftet med denna uppsats är att genom en – främst narratologisk – analys visa hur romanens tillsynes skilda element kan förstås i relation till varandra och verket som helhet. Förutom ovanstående motivering av sökandet efter ett helhetsperspektiv anser jag det även finnas ett antal indicier i romantexten som gör en sådan tolkning särskilt tillfredsställande.

Metoden för denna analys är en närläsning som kommer att inledas med en kortare genomgång av romanens övergripande struktur. Därefter kommer de tre olika genrer som var och en utgör en mer eller mindre märkbar beståndsdel i romanen behandlas. Dessa resonemang kommer att ställas i relation till diverse sekundärlitteratur beroende på sammanhanget. Förutom ett antal litteraturteoretiska texter om bland annat förhållandet mellan fiktion och fakta, reseskildringar med mera kommer även ett urval av litteratur som behandlar *The Songlines* specifikt tas upp. Avsikten är inte att ge en överskådlig bild av det allmänna mottagandet av boken eller sammanfatta allt som skrivits om den utan att använda mig av detta material i den mån de sprider ljus över det förda resonemanget. Även om fokus utgår ifrån texten så kommer biografiska fakta kring Chatwin ges utrymme, framförallt i samband med genomgången av romanens självbiografiska inslag.

Resonemanget kommer slutligen att vidgas, jag kommer att försöka förstå de tre delarnas relation till varandra och presentera en möjlig tolkning av verket som helhet. Jag kommer här att argumentera för en självbiografisk läsning av romanen, men inte en konventionell sådan. Jag menar nämligen att motivet med sånglinjerna i reseberättelsen tyder på att den självbiografiska berättelsen i romanen följer fiktionens lagar snarare än sakberättelsens. På denna punkt kommer jag hänvisa till Lars-Åke Skalins avhandling *Karaktär och perspektiv* och den teori om fiktion som där förespråkas.²

² Lars-Åke Skalin, *Karaktär och perspektiv*, Stockholm 1991

The Songlines struktur

The Songlines är indelad i 39 numrerade kapitel utan titlar, varav de 30 första följer på varandra i vanlig ordning. I det första kapitlet inleds berättelsen om en resa som börjar i Alice Springs, en liten stad som ligger nästan exakt i mitten av Australien, och sedan fortsätter kors och tvärs över den jättelika kontinenten. Alice Springs, som utgör platsen för händelserna i ett stort antal av de inledande kapitlen, introduceras redan i romanens första mening:

In Alice Springs – a grid of scorching streets where men in long white socks were forever getting in and out of Land Cruisers – I met a Russian who was mapping the sacred sites of the Aborigines.³

Här presenteras också dels det berättarjag som i första person framställer hela romanens handling och dels en av romanens nyckelkaraktärer: ryssättlingen Arkady. Större delen av första kapitlet ägnas sedan åt något som kommer att återkomma många gånger i romanen allteftersom nya karaktärer introduceras – nämligen berättandet av en karaktärs livshistoria. I detta fall är det Arkadys livshistoria som berättas; hans föräldrars emigration från Ryssland, hans uppväxt i Australien, hans intresse för aboriginerna och deras myter och flytten från universitetsstaden Adelaide till ökenstaden Alice Springs.

Första kapitlet slutar med att berättaren, vars namn visar sig vara Bruce, och Arkady går för att dricka kaffe. Andra kapitlet handlar om Bruces minnen från sin barndom i England. Avsnittet anknyter han till resan genom att redogöra för sina första intryck av det avlägsna landet genom fotografier och berättelser, men det innehåller även andra personliga minnen. I tredje kapitlet dricker Bruce kaffe med Arkady och strax får läsaren reda på syftet med hans resa:

My reason for coming to Australia was to try to learn for myself, and not from other men's books, what a Songline was – and how it worked.⁴

Kapitel fyra till fjorton skildrar Bruces fortsatta upplevelser i Alice Springs och personer han möter där, både aboriginer och australier av europeiskt ursprung. Genom främst konversationer får Bruce successivt reda på mer och mer om aboriginernas myter och deras

³ Chatwin, *The Songlines*, s. 1

⁴ *Ibid.*, s. 12

sånglinjer. En betydande del av dessa textpartier utgörs av dialoger mellan Bruce och Arkady, ofta av mer eller mindre filosofisk karaktär. I dessa dialoger fortsätter också berättelsen om Bruces liv - i kapitel fyra berättar han för Arkady om hur han under en resa i den nordafrikanska öknen för första gången träffar ett nomadfolk, fascineras över deras sätt att leva och säger upp sig från sitt jobb på en auktionsbyrå i London.

Mellan kapitel fjorton och femton avbryts berättelsen om vistelsen i Alice Springs av ett kort kapitel med rubriken ”In the Beginning...”. Kapitel fjorton slutade med att Bruce sätter sig ner för att skriva – ”I got out a yellow pad and began to write” - och det verkar vara dessa anteckningar läsaren nu får del av.⁵ Det korta stycket består av Bruces version av aboriginernas skapelseberättelse och är det första av flera avbrott i den svit som de numrerade kapitlen bildar.

I kapitel femton fortsätter följaktligen berättelsen om Bruce och Arkady, som lämnar Alice Springs i en brun Toyota Land Cruiser. Arkady är som sagt anställd av ett järnvägsbolag för att kartlägga aboriginernas heliga platser, då de är måna om att undvika dispyter med urinvånarna när rutten för bolagets nya räls ska fastställas. Medan Arkady reser runt för att lyssna på olika urinvånarnas berättelser om sina heliga platser passar Bruce på att följa med för att lära sig mer om dessa myter. Resan fortgår till kapitel tjuogoett, som slutar med att en gestikulerande aborigin påminner Bruce om den framstående österrikiske etologen Konrad Lorenz. I kapitel tjugotvå rekapituleras ett möte mellan Bruce och Lorenz i de österrikiska alperna; i kapitel tjugotre återupptas berättelsen om resan i Australien. Denna resa leder så småningom till den lilla bosättningen Cullen, där Bruce i kapitel trettio på grund av ett häftigt regnoväder blir strandsatt ett par veckor. Han bestämmer sig då för att läsa igenom de anteckningsböcker som han skrivit i under tjugo års resor.

Här inleds på allvar det säregna uppbrott av berättelsen som tidigare förebådats av Bruces ”anteckningar” mellan kapitel fjorton och femton. Från strax efter mitten till den sista av romanens knappt trehundra sidor består textmassans överlägset största del av vad som ska föreställa utdrag ur Bruces anteckningsböcker. Först ett långt kapitel med titeln ”From the Notebooks” placerat mellan kapitel trettio och trettioett, där de mest skiftande texter samsas med varandra i ett omfattande collage. Här finns spridda citat västerlandets skönlitterära och vetenskapliga kanon: Baudelaire, Herodotos, Pascal, William Blake med flera. Här finns citat från bibeln och Buddha, från moriska ordspråk och från samtida naturvetenskapliga publikationer. Här finns även ett stort antal egna betraktelser och berättelser från Bruces

⁵ Ibid., s. 72

många resor. Dessa är ofta ackompanjerade av namnet på platsen där de får förmodas ha nedskrivits, ibland även med ett årtal. I alla dessa texter märks efterhand vissa sammanlänkande teman, som inte ska behandlas i detalj för närvarande men där rastlöshet och resande kan sägas utgöra ett av de återkommande inslagen.

I kapitlen trettioett till trettiosex följer en sammanblandning av berättelse och ovan nämnda anteckningsutdrag. Dessa kapitel inleds alla med en fortlöpande skildring av Bruces vistelse i Cullen och hans umgänge med två av bosättningens invånare, paret Rolf och Wendy. Med dessa för Bruce diskussioner angående urinvånarna, men även mer utsvävande samtal – som inte sällan anknyter till de teman som behandlas i de inklippta anteckningsutdragen.

I kapitel trettiosju återfår slutligen romanen en mer konventionell form då anteckningsutdragen upphör. De tre sista kapitlen har en glädjefylld karaktär; Arkady återvänder till Cullen, med sin nyblivne fru Marian som han lika oväntat som hastigt gift sig med under den korta period han varit borta. Järnvägsbolaget har fått slut på pengar och lagt ner järnvägsprojektet, detta är dock enligt Arkady en god nyhet. En annan god nyhet är att en stamfejd har klarat upp sig och den gamle aboriginen Titus till slut har fått tillbaka en mycket viktig religiös klenod. Berättelsen slutar med att Arkady, Bruce och Marian ger en aborigin vid namn Limpy skjuts med Land Cruisern ut i öknen för att träffa tre gamla släktingar till honom som är döende. Sällskapet finner dem liggandes under ett febergummitråd där de leende inväntar sin död.

Reseskildring

Enligt min uppfattning är svårigheten att genrebestämma *The Songlines* inte enbart ett ytligt, litteraturteoretiskt problem utan ett symptom av – och tätt sammanbundet med – bokens intressanta innehåll. Att genrebestämningen av *The Songlines* inte är alldeles enkel är en uppfattning jag inte bara delar med den i inledningen anförda recensenten. En annan recensent, Andrew Harvey, kallar till exempel romanen ”[d]els en äventyrsberättelse, dels en idéroman, dels en satir på utvecklingens ’dårskap’, dels en själslig självbiografi, dels en passionerad vädjan om att återvända till ett anspråkslösare sätt att leva och handla”.⁶ I *The*

⁶ Andrew Harvey, ”Footprints of the ancestors”, *Contemporary Literary Criticism* vol. 57, Detroit 1990

New York Review of Books skriver Michael Ignatieff att *The Songlines* ”liksom alla [Chatwins] verk” är ”oklassificerbar”.⁷

Utan att göra en definitiv klassificering av hela romanen så kan man trots allt sluta sig till att stora delar av den antingen är – eller åtminstone uppvisar slående likheter med – en reseskildring. Ramberättelsen, alltså den berättelse som inleder hela texten och som i detta fall också utgör större delen av textmassan, skildrar onekligen en resa. Utifrån den vidaste definitionen av vad en reseskildring är, det vill säga ett verk där en resa skildras, kan man alltså sluta sig till att *The Songlines* kvalificerar sig in under denna genrebeteckning. Denna ”vida” definition går att utläsa i flertalet etablerade litterära lexikon, bland annat i *Svenskt litteraturllexikon* där lång rad skiftande typer av reseskildringar redogörs för.⁸ Här redogörs för ett rikligt antal historiska exempel – Herodotos, Linné, Swift med flera – vars enda gemensamma nämnare är just skildrandet av en resa. Även i *Routledge encyclopedia of narrative theory* presenteras under rubriken ”Travel Narrative” ett mångskiftande galleri av olika exempel på vad genren reseskildring (”travelogue”) spänner över. Artikelförfattaren konstaterar att ”simply writing about travel” kan vara nog för att sälla sig till listan och här anförs faktiskt Chatwin som exempel. Utan att nämna något specifikt verk relateras hans författarskap till en typ av reseskildring som beskrivs vara ”stimulerad av postmodernistisk självreflektion” med en ”hög grad av meta- och intertextualitet”.⁹

Encyklopedin tar dock upp åtminstone ett kriterium som anses vara utmärkande för en reseskildring, nämligen att den ”gör anspråk på och/eller läses i tron om att texten utgör icke-fiktion, d.v.s. att den återgivna resan verkligen ägde rum och presenteras, på ett självbiografiskt manér, av resenärerna själva”.¹⁰ På denna punkt är det tydligt att *The Songlines* i bästa fall placerar sig på gränslandet mellan reseskildring och ren fiktion. Chatwin har visserligen rest i Australien men man behöver inte göra någon omfattande genomgång av biografiska källor för att konstatera att mycket av innehållet är fiktivt. I den auktoriserade biografien över Chatwins liv går Nicholas Shakespeare utförligt igenom hans resor i Australien och gör fortlöpande jämförelser mellan verkliga händelser och passager i *The Songlines*. Till att börja med kan man notera att motsvarigheten till den resa som utgår ifrån Alice Springs, som utgör ramberättelsen i *The Songlines* och som pågår i minst flera veckor, i verkligheten

⁷ Michael Ignatieff, ”On Bruce Chatwin”, *New York Review of Books*, 36.3 (1989)

⁸ *Svenskt litteraturllexikon.*, Lund, 1964, s. 411 f.

⁹ Herman, David, Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (red.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*, London, 2005, s. 619 f.

¹⁰ *Ibid.*

bara varade i tre dagar.¹¹ Dessutom är namnen på alla betydande karaktärer uppduktade. Ändå har inte Shakespeare någon svårighet att identifiera förebilder, Arkady anser han vara löst baserad på en viss Anatoly Sawenko. Han ska ha varit en australier med ukrainska rötter som arbetade med att kartlägga aboriginernas heliga platser och han ska ha låtit Chatwin göra honom sällskap under dessa uppdrag för att befrämja bokprojektet. Men det är uppenbart att Chatwin i Arkadykaraktären har skapat en ytterst fri blandning av uppgifter om Sawenkos livshistoria med påhittade biografiska uppgifter. Sawenko hade exempelvis förutom en kortare sejour på Nya Zeeland aldrig rest utanför Australien, medan en viktig del av berättelsen om Arkady är de resor han sägs ha gjort i Asien och Europa under sin ungdom. Även om Shakespeare ser starka likheter mellan Sawenko och Arkady konstaterar han mycket riktigt att Chatwin baserat *The Songlines* huvudkaraktär på en man ”som han visste förvånansvärt lite om”.¹²

Shakespeares övergripande omdöme om innehållets fiktiva status är visserligen att ”inte mycket av det som sker i hans ’roman’ är påhittat” och att det oftast rör sig om ”modifierat reportage”.¹³ Ytterst modifierat, får man nog tillägga. I någon mån kan ju all fiktion sägas vara mer eller mindre inspirerad av verkliga erfarenheter och att en nitiskt biografiförfattare lyckas identifiera ett antal möjliga inspirationskällor är knappast nog för att klassificera ett verk som icke-fiktion.

Vad som kanske egentligen är mest intressant ur ett narratologiskt perspektiv är dock inte hårklyverier om vad som är ”sant” och inte. Somliga karaktärer och händelser verkar ha verkliga motsvarigheter och andra inte, men vad finner man om man enbart undersöker själva diskursen, utan att ställa den i relation till verkligheten?

I en essä i antologin *Fact and Fiction in narrative* redogör Ansgar Nünning för den stora frågan om hur man skiljer fiktion från icke-fiktion.¹⁴ Nünning identifierar två huvudlinjer bland forskare: Dels de som menar att en texts fiktiva status avgörs av huruvida den refererar till något i verkligheten eller inte, dels de som betonar att en fiktiv text kännetecknas av en särskild diskurs som indikerar att den bör läsas som fiktion. Nünning skriver att det finns ”ett

¹¹ Nicholas Shakespeare, *Bruce Chatwin*, London 1999, s. 414

¹² *Ibid.*, s. 414

¹³ *Ibid.* s. 417

¹⁴ Ansgar Nünning, ”How to distinguish between fictional and factual narratives: Narratological and systemtheoretical suggestions”, *Fact and fiction in narrative: An interdisciplinary approach*, red. Lars-Åke Skalin, Örebro 2005

vitt spektrum av textuella signaler som markerar en litterär berättelses anknytning till den fiktionella sfären och – emellanåt – även till en specifik genre inom denna sfär”.¹⁵

Vidare skiljer Nünning på tre kategorier av sådana signaler: kontextuella, paratextuella och textuella. Även om Nünning till stor del fokuserar på historiska texter i sina jämförelser går ändå somliga av de generella resonemangen utan svårighet att applicera på alla typer av rapporterande texter. I kategorin med textuella signaler finner man således att Chatwin inte utnyttjar flera av de ”privilegier” som Nünning anser vara förbehållna för fiktiva berättelser. Ett av dessa privilegier är ”det obegränsade återgivande av inre processer”.¹⁶ Detta återgivande är i *The Songlines* allt annat än obegränsat. Visserligen återger berättaren några enstaka gånger vad någon av karaktärerna har tänkt. Men detta sker framför allt när karaktärens livshistoria eller tidigare erfarenheter berättas, och aldrig på ett sätt som *diskursivt* skiljer texten från ett icke-fiktivt litterärt reportage. När Arkadys livshistoria berättas får man exempelvis reda på följande:

He was in love. It was springtime. Europe should have been wonderful. It left him, to his dissapointment, feeling flat.¹⁷

Ur ett ”refentiellt” perspektiv är det lätt att sluta sig till att Arkadys känslor för Europa är ren fiktion, helt enkelt eftersom Arkady är en fiktiv karaktär (vilket även vore fallet om detta hade varit en beskrivning av Sawenko som ju, vilket tidigare konstaterats, aldrig varit i Europa). Men om man bara ser till själva texten så finns det ingen tydlig indikator på att den inte utgör ett icke-fiktivt reportage. Om Chatwin verkligen *hade träffat* den person han beskriver, så hade han kunnat berätta om sitt liv, inklusive sina känslor, för Chatwin som på ett litterärt sätt hade kunnat återberätta vad han hört.

Detta gäller inte bara ovan nämnda stycke, utan är genomgående i reseberättelsen i *The Songlines*. Även om diskursen i reseberättelsen innehåller flera litterära grepp som är typiska för fiktion, exempelvis poetiska beskrivningar och inte minst omfattande bruk av dialog, imiterar den på det hela taget en konventionell reseskildring. Reseberättelsen i *The Songlines* är exempelvis diskursivt mycket lik Chatwins debutbok *In Patagonia*, vilken vanligtvis klassificeras som reseskildring.¹⁸

¹⁵ Ibid. s. 36

¹⁶ Ibid. s. 41

¹⁷ Chatwin, *The Songlines*, s. 3

¹⁸ Chatwin, Bruce, *In Patagonia*, London 1978 (1977)

Narratologiskt innebär detta i sin tur att läsaren leds att uppfattade diskursens syfte, helt eller delvis, som syftet hos en konventionell reseskildring – i detta fall att förmedla en bild av Australien, i synnerhet aboriginernas kultur. Denna upplevelse underblåses ytterligare av berättelsens rapporterande karaktär – platser och människor beskrivs ofta och utförligt på ett sätt som ger sken av att just själva beskrivningen är ett självändamål. Hela kapitel åtta består till exempel av en tillbakablick till ett barslagsmål i Katherine som Bruce upplevt på väg till Alice Springs och funktionen en sådan episod fyller är lättast att se i ett narrativ vars övergripande syfte är att förmedla en sammansatt bild av Centralaustralien. Samma funktion går också att tillskriva flertalet beskrivningar av olika aboriginer, landrättsaktivister, rasistiska poliser med flera. Diskursen signalerar alltså på många sätt att textens syfte är att rapportera, men trots att detta synsätt går att applicera på stora delar av romanen är genren (fiktiv) reseskildring långt ifrån tillräcklig för att förklara helheten. De händelser som skildras i reseberättelsen bildar, som ska visa sig, mönster och teman som pekar på andra motiv än att endast beskriva en resa.

Idéroman: Människans rastlöshet

Att närmare en tredjedel av *The Songlines* består av utdrag ur Bruces anteckningsblock gör det ofrånkomligt att i denna studie förbise denna sida av romanen. En naturlig fråga att ställa sig i detta sammanhang är vad Chatwin egentligen hade för anledning att splittra sin sammanhållna berättelse med alla dessa anteckningsutdrag. Ett tänkbart svar skulle kunna vara att han hade AIDS, att han visste hans liv snart skulle komma till sin ände och kände att han var tvungen att göra något – vad som helst – med alla sina sparade anteckningar innan det var för sent. Att anteckningarna först var tänkta att placeras i slutet av boken tyder på detta. Susannah Clapp, en av Chatwins tidigare redaktörer, skriver att både Chatwin och hans amerikanska redaktör Elisabeth Sifton var tveksamma över om detta var den bästa strategin för att presentera anteckningsutdragen. Clapp skriver att Sifton ”bestämde att det bästa sättet att lösa deras relation till resten av materialet var ’att göra mer utav det, inte mindre’: utdragen, vid ett tillfälle placerade längst bak i boken i form av en bihang, flyttades fram, introducerades och förklarades.”¹⁹

¹⁹ Susannah Clapp, *With Chatwin : portrait of a writer*, London 1997, s. 216

Det viktiga ur ett narratologiskt perspektiv är emellertid inte hur Chatwin tänkte eller hur det kom sig att anteckningsutdragen hamnade där de slutligen hamnade. Frågan är vad det innebär för berättelsen att den bryts upp av dessa anteckningar, vad deras innehåll har för betydelse och vilken som är deras relation till resten av romanen. Svaret på den sistnämnda frågan är i korthet att anteckningarna utvidgar de teoretiska resonemangen kring aboriginernas sånglinjer, och placerar dem i ett större resonemang om människans nomadiska natur. Innan anteckningarna kan behandlas kan det alltså vara på sin plats att gå igenom sånglinjerna.

Aboriginernas så kallade sånglinjer har inte bara lånat sitt namn till romanens titel. Att ta reda på vad dessa sånglinjer är för något och hur de fungerar är ju också, som tidigare kommenterats, det uttalade målet med hela Bruce resa i Australien. Många har anmärkt på problematiken i detta företag, bland annat Shakespeare, som skriver att Chatwin blivit föremål för mycket kritik från antropologer och andra experter på området som ifrågasatt Chatwins förståelse för aboriginernas kultur.²⁰ Ur ett narratologiskt perspektiv kan man likväl ta sig friheten att inte ge sig in i en antropologisk debatt om Australiens urinvånare utan istället försöka sammanfatta den version av sånglinjerna som Bruce sätter samman och presenterar under sin resa:

Aboriginerna tror att i begynnelsen, under ”Drömtiden”, skapade de så kallade Förfäderna (”the Ancestors”) sig själva av lera. Dessa Förfäder ska ha vandrat runt i världen längs ett intrikat nät av sånglinjer och sjungit den till liv. Världen har alltså skapats genom att bli besjungen:

In theory, at least, the whole of Australia could be read as a musical score. There was hardly a rock or a creek in the country that could not or had not been sung. One could perhaps visualise the Songlines as a spaghetti of Iliads and Odysseys, writhing this way and that, in which every episode was readable in terms of geology.²¹

Sånglinjerna fungerar alltså som kartor och vägvisare, och aboriginernas rituella vandringar längs sånglinjerna fyller inte bara nyttiga sociala och kulturella funktioner utan bidrar till att, så att säga, upprätthålla skapelsens existens genom att ständigt sjunga om den och återskapa den (denna sistnämnda egenskap hos sånglinjerna är särskilt viktig för att förstå det självbiografiska i *The Songlines*, vilket jag kommer att återkomma till).

²⁰ Shakespeare, s.412 f.

²¹ Chatwin, *The Songlines*, s. 13

Jämförelserna med utomaustralisk kultur och vetenskap, som Homerosreferensen i citatet ovan, är långt ifrån en engångsföreteelse i *The Songlines*. Romanen präglas på alla nivåer av en nästan manisk eklekticism och en vilja att sätta saker i större sammanhang. Det största sammanhanget är följaktligen det som kommer till uttryck i anteckningsutdragen, där aboriginernas sånglinjer inordnar sig som en av många pusselbitar i vidlyftig diskussion om mänsklighetens natur.

I anteckningarna blir eklekticismen total. Här presenteras en överväldigande blandning av citat från de mest skiftande håll och egna iakttagelser. Vissa utav dem utgör små berättelser; ett samtal med en arkeolog i Leningrad, ett minne från en liten by i Afghanistan. Andra utgörs som sagt av citat, dessa är hämtade ur vetenskapliga skrifter men även ur skönlitteratur. Vissa är så långa som ett par sidor, men de kortaste består bara av några ord, som ”Walk on!”, vilket påstås vara Buddha Guatamas sista ord till sina lärjungar.²² Det enskilda anteckningsutdragets betydelse för sammanhanget är oftast långt ifrån självklar, ändå framträder successivt vissa teman i anteckningarna. Språkets och berättandets betydelse för människan återkommer i olika former, liksom tankar om godhet och ondska och framförallt: människans rastlöshet och vandrandets betydelse.

Att anteckningarnas stora tema är vandring och rastlöshet bekräftas på flera ställen i övriga delar av boken, tydligast i kapitel 30, strax innan de första anteckningarna börjar ta över boken:

I had a presentiment that the 'travelling' phase of my life might be passing. I felt, before the malaise of settlement crept over me, that I should reopen those notebooks. I should set down on a paper a résumé of the ideas, quotations and encounters which had amused and obsessed me; and which I hoped would shed light on what is, for me, the question of questions: the nature of human restlessness.²³

Detta är på många sätt en nyckelpassage. Liksom berättaren i andra kapitlet i ett par meningar summerar målet med sin resa, summerar han här till synes målet med genomgången av anteckningarna. Han kallar människans rastlöshet för ”frågornas fråga” och han hoppas att anteckningarna ska ”sprida ljus” över den.

²² Ibid., s. 179

²³ Ibid., s. 161

Men exakt över vad ska detta ljus spridas, över frågan eller dess svar? Kommer han fram till något? Och framförallt: Kan denna filosofiska jakt på att utreda människans rastlöshet utökas till ett paradigm som inte bara anteckningarna utan hela romanen kan förklaras utefter?

Att anteckningsböckernas teman efter kapitel trettio mer och mer blir textens huvudfokus finns det mycket som indikerar, inte bara i deras procentuella omfattning utan även i karaktären hos de mellanliggande textpartierna. Bruce befinner sig i Cullen i väntan på Arkady och hans konversationer med Rolf och Wendy är inte sällan relaterade till anteckningsböckerna. För läsaren är det i den sista delen av *The Songlines* långt ifrån självklart att Bruces resa i Australien är romanens huvudämne. Detta har flera läsare noterat, bland annat författaren Nicholas Murray, som i sin bok om Chatwin lägger särskild vikt vid hur romanens karaktär förändras av anteckningsutdragen. ”Kärnberättelsen överges inte,” skriver Murray, ”och återupptas regelbundet men den upptar inte längre scenens centrum, som nu har intagits av det nya materialet.”²⁴ En annan läsare som gör en liknande iakttagelse av denna skiftning i fokus är essäisten Thomas R. Smith. I sin tolkning av *The Songlines* skriver att fram till anteckningarna inträder är reseberättelsen central och övriga stycken, exempelvis de självbiografiska avsnitten och kapitlet om Konrad Lorenz, har en underordnad funktion. Men sedan blir prioriteringarna ”omvända”, skriver Smith och fortsätter: ”Reseberättelsen blir sekundär. I informationen om sånglinjerna den blottlägger och i sitt själva väsen som reseberättelse, ter den sig viktig eftersom den illustrerar Chatwins teori.”²⁵

Samtidigt finns det något oavslutat över ”Chatwins teori”, den mynnar aldrig ut i någon tydlig slutsats och vad är egentligen dess relation till sin upphovsman? Han som i slutet av kapitel trettio plockar fram och börjar läsa sina anteckningar och som i slutet av kapitel trettiosju städar undan dem för att åka till ett febergummitråd där tre aboriginer väntar på sin död; han som i kapitel två berättar om sin barndoms ”fantastiska hemlöshet”.²⁶ Berättaren i *The Songlines* är i själva verket samtidigt både den mest framträdande och mest gäckande karaktären i romanen och fyller en betydligt större funktion än att illustrera en teori.

²⁴ Nicholas Murray, *Bruce Chatwin*, Bridgen 1993, s. 101

²⁵ Thomas R. Smith, ”Blurring distinctions: autobiography and identity in Bruce Chatwin’s *The Songlines*”, *Bucknell Review*, 47.2 (June 2003) Min kursivering.

²⁶ Chatwin, *The Songlines*, s. 5

Självbiografi

Den givna utgångspunkten för en självbiografisk läsning av *The Songlines* är naturligtvis de delar av romanen som skildrar berättarens tidigare liv, erfarenheter som också tydligt korresponderar med Chatwins verkliga liv. Även om dessa passager kvantitativt befinner sig i underläge gentemot reseberättelsen och anteckningsutdragen är deras betydelse för romanens helhet omöjlig att ignorera.

I ett antal episoder, mer eller mindre naturligt interfolierade i reseberättelsen, får läsaren reda på ett antal viktiga händelser ur berättarens liv. Dessa utgörs bland annat av hans möte med Konrad Lorenz och hans resor i Afrika men inleds redan i andra kapitlet, då berättaren återvänder till sin barndom i England. Associationen till reseberättelsen är förvisso tydlig, då kapitlet inleds med minnen av hans första intryck av den avlägsna kontinenten: ”In my childhood I never heard the world ’Australia’ without calling to mind the fumes of the eucalyptus inhaled and an incessant red country populated by sheep.”²⁷ Vidare minns han från ett australiskt bildalbum sitt favoritfotografi, föreställande en vandrande aboriginfamilj:

The man had a long forked beard and carried a spear of two, and a spear-thrower. The woman carried a dilly-bag and a baby on her breast. A small boy strolled beside her – I identified myself with him.

Bruce minns hur han identifierar sig med den unge pojken i den vandrande aboriginfamiljen och härifrån vidgas perspektivet till barndomsminnen som inte bara anknyter till resan i Australien utan med all tydlighet till framtida händelser i Bruces liv. Han berättar om hur han med sin mor under de fem första åren av sitt liv ständigt befann sig på resande fot mellan olika släktingar i krigstidens England. Han berättar hur han fascinerades av berättelser om avlägsna platser och minns särskilt sin fasters diktantologi med titeln ”The Open Road”, en samling dikter ”särkilt utvalda för resande”.²⁸

Slutligen berättar han om hur han fascinerades av berättelser han hört om aboriginernas vandringar, hur de helt utan förvarning kunde få för sig att lämna sina jobb på en boskapsfarm och bege sig iväg ut i öknen:

²⁷ Ibid., s. 5

²⁸ Ibid., s. 8

They would step from their work-clothes, and leave: for weeks and months and even years, trekking half-way across the continent if only to meet a man, then trekking back as if nothing happened. / I tried to picture their employer's face the moment he found them gone.

Denna passage handlar om aboriginer, men anknyter minst lika tydligt till fortsättningen om Bruces livsberättelse. I kapitel fyra berättar nämligen Bruce för Arkady om varför han säger upp sig från sitt jobb på en auktionsfirma i London för att ägna sitt liv åt resande. Under en semester i Afrika blir han vän med en sudanesisk nomad och hans erfarenheter i öknen väcker hans livslånga intresse för nomader: ”I felt I had to know the secret of their timeless and irrelevant vitality.”²⁹ Bruce berättar för Arkady hur detta inspirerade honom till att skriva en bok om nomader, att han misslyckades och att hans intresse för aboriginerna i Australien i själva verket har sin rot i att han ännu inte kommit över tanken att lyckas med detta:

’I came here to test an idea,’ I said.

’A big idea?’

’Probably a very obvious idea. But one I had to get out of my system.’³⁰

Här bekräftar berättaren att syftet med att ta reda på mer om sånglinjerna egentligen inte är hans slutmål utan utgör en del av det tema som kommer till uttryck i romanens andra halva när fokus flyttas från reseberättelsen till anteckningsutdragen.

Intressant att notera på den här punkten är också den ovedersägliga likheten mellan berättaren i *The Songlines* och den verkliga Bruce Chatwin. Liksom berättaren i romanen försökte verkligen Chatwin i unga år skriva en bok om nomader. ”Han ville skriva ett nyskapande verk som skulle återupprätta nomadernas position som en viktig del av historien” skriver Shakespeare, och ”utgöra ett allvarligt försök att förklara människans ursprung”.³¹ Projektet föll på sina minst sagt pretentiösa ambitioner, men idén om nomadboken fortsatte att ansätta Chatwins tankar under hans författarkarriär. Susannah Clapp skriver att nomadism var ”det största av Chatwins stora teman” men att det inte var förrän i hans fjärde bok *The Songlines* som han ”förmådde publicera en utförlig diskussion om de intressen han så ofta pratade om och som många av hans vänner upplevde patrullera likt ett oroligt spöke genom hans verk och hans samtal”.³² En av dessa vänner var Salman Rushdie, som slog följe med Chatwin på en av hans resor i Australien och som insåg att Chatwins ärende i landet var tätt

²⁹ Ibid., s. 18

³⁰ Ibid., s. 16

³¹ Shakespeare, s. 219

³² Clapp, s. 200

sammankopplat med hans teorier om nomader. ”Jag föreställer mig Bruces oskrivna bok”, skriver han i essäsamlingen *Imaginary Homelands* (1992), ”som en börda han burit med sig under hela sitt liv”.³³

Lyckades Chatwin avlasta sig denna ”börda” när han skrev *The Songlines*? Rushdie tror det. Han anser att Chatwins femte bok *Utz*, skriven efter *The Songlines* och den sista innan hans död 1989, tyder på detta: ”Utz är allt vi har av vad som hade blivit möjligt för honom”, spekulerar Rushdie vemodigt, ”sedan hans australiska odysseé hjälpt honom att uttrycka de idéer han burit runt på i så många år.”³⁴ Att mycket av Chatwins idéer om nomader kommer till uttryck i *The Songlines* är uppenbart – men på vilket sätt? Romanens berättare, en romankaraktär som uppvisar slående biografiska likheter med verkets författare sätter sig ner i en husvagn för att läsa sina anteckningar. I *The Songlines* blir det aldrig riktigt klart om berättaren lyckas sammanställa något ur sina anteckningar, i verkligheten å sin sida har ju Chatwin skrivit en bok och i den utgör självbiografiska inslag onekligen en del. Vad fyller de för funktion?

Ett helhetsperspektiv: självbiografi på fiktionens villkor

Eftersom *The Songlines* rör sig mellan olika genrer, mellan olika motiv och mellan fiktion och icke-fiktion uppmuntrar den till en rad olika läsningar. Romanen utgörs dels av en reseberättelse i form av en fiktiv reseskildring, dels av en filosofisk diskussion kring rastlöshet och dels av en uppbruten men likväl närvarande självbiografisk berättelse. Hur ska allt detta förstås i relation till vart annat?

Ett sätt att läsa romanen är som en presentation av Chatwins tankar om rastlöshet. Enligt en sådan läsning skulle reseberättelsens funktion vara underordnad detta syfte, berättarens sökande efter sånglinjernas betydelse genom resan i Australien blir då i förlängningen ett delmål i jakten på att få ordning på de idéer han länge burit på, de som kommer till uttryck i anteckningsutdragen och diskussionen kring dem. Det finns mycket i berättelsen som tyder på att reseberättelsen har en sådan ”underordnad” relation till anteckningsutdragen. Redan i

³³ Salman Rushdie, *Imaginary Homelands: essays and criticism 1981-1991*, London 1992, s. 235

³⁴ Ibid.

första halvan av boken finns det indicier på detta, exempelvis när Bruce i fjärde kapitlet berättar för Arkady att han kommit till Australien för att ”testa en idé”.³⁵

Att reseberättelsen fungerar som en katalysator för diskussionerna i anteckningsböckerna är det många läsare som uppfattat, bland annat Susannah Clapp, som skriver att Chatwin i aboriginernas skapelsemyter fann ”en bild som var vittomspännande i sin uppslagsrikedom och agerade som medium för hans egna problem”.³⁶ Dessa idéer blommar slutligen ut i den delen av romanen som upptas av anteckningsutdragen, men frön till dessa diskussioner sås genom berättelsen ända från dess början. Dessa frön utgörs mest påtagligt av Bruces dialoger med Arkady, men även relativt tydligt i andra partier, som kapitlet där han redogör för sitt samtal med Konrad Lorenz.

Här blir också innebörden av reseberättelsens status som fiktion snarare än icke-fiktion av avgörande betydelse. Som tidigare redogjorts för är reseberättelsen i *The Songlines* visserligen inspirerad av Chatwins verkliga upplevelser i Australien, men det är tydligt att mycket av det är påhittat. Detta inbjuder i sin tur till möjligheten att tolka beskrivningar av karaktärer och händelsers funktioner i berättelsen som något annat än vara rent rapportering.

I exempelvis Arkadys fall innebär detta, då vi vet att karaktären i bästa fall endast är löst baserad på en verklig person, att beskrivningen av honom kan fylla andra funktioner än att rapportera sakförhållanden om en intressant och udda personlighet i den australiska öknen. För att återgå till ett tidigare exempel: när berättaren redogör för Arkadys liv är hans resor i Europa alldeles uppenbart fiktiva. Ändå bereds de en viktig plats i berättelsen om hans liv och denna berättelse innehar i sin tur en framträdande positionen i romanen genom att inleda hela verket. Vad fyller Arkadys resa för funktion? Berättaren beskriver resan som ett uppvaknande. Den föregås av höga förväntningar: ”Having been brought up in a country where there was ’nothing’, Arkady had longed all his life to see the monuments of Western civilisation.”³⁷ Väl i Europa blir han besviken och omvärderar synen på både Europas ”civilisation” och sitt hemland, framförallt de gamla aboriginer han jobbat med att hjälpa men vilkas levnadssätt han ändå inte riktigt förstått sig på tidigare: ”Now, in a Europe of mindless materialism, his ’old men’ seemed wiser and more thoughtful than ever.”³⁸

Arkady väljer öknen och det kringfläckande, asketiska livet framför civilisationen, materialismen och bofastheten. Detta är ett tema som med all tydlighet förebådar

³⁵ Chatwin, *The Songlines*, s. 16

³⁶ Clapp, s. 201

³⁷ Chatwin, *The Songlines*, s. 3

³⁸ Ibid.

diskussionerna i anteckningarna, liksom en rad andra karaktärer och händelser genom hela reseberättelsen. En annan karaktär vars livshistoria utgör ett liknande tema är Rolf. Efter sin utbildning på Sorbonne och ett journalistjobb i Sydney väljer även han öknen:

This experience [jobbet i Sydney] gave him so rabid a hatred for the press, press-lords and the media in general that, when his girlfriend Wendy suggested they maroon themselves at Cullen, he agreed on one condition: he'd have as much time as he liked to read.³⁹

Motiv som detta och många fler kommer till uttryck i Bruces anteckningsutdrag och flera kommentatorer har valt att se den skönlitterära berättelsen i romanen som en illustration av dess idéinnehåll. Bland andra Thomas R. Smith har citerats på denna punkt tidigare (se s. 14). En annan uttolkare med snarlik slutsats är Jonathan Chatwin, som i sin doktorsavhandling *'Anywhere Out of the World': Restlessness in the work of Bruce Chatwin* även han väljer att ta fasta just på idéinnehållet i *The Songlines*.⁴⁰ Jonathan Chatwin driver ihärdigt tesen att Chatwin i *The Songlines* äntligen lyckades uttrycka idéerna från den opublicerade boken om nomader. ”The Songlines ska inte läsas som en roman specifikt om Australien eller aboriginer, utan snarare som en roman där aboriginernas värld används som ett exempel på ett naturligt, nomadiskt mänskligt tillstånd” skriver Jonathan Chatwin, och konstaterar att ”idéerna han fann i Australien tillhandahöll Chatwin det material han behövde för att på ett övertygande sätt uttrycka sina poetiska teorier kring människans bästa tillstånd.”⁴¹

Grunddragen i Jonathan Chatwins syn på romanen är följande: Chatwin lyckades äntligen finna ett sätt att uttrycka sina idéer om människans rastlöshet och detta var möjligt genom att han valde en poetiskt tillvägagångssätt snarare än ett akademiskt. Reseberättelsernas funktion i sammanhanget ser Jonathan Chatwin som en skönlitterär manifestation av temat i anteckningsböckerna:

The work thus has two separate layers in its presentation of the theme of restlessness; on the one hand, it is a non-fiction discourse around the key tenets of Chatwin's theory of inherited instinct for travel and their relation to the Aboriginal concept of the songlines, whilst, on the other, it is

³⁹ Ibid., s. 148

⁴⁰ Jonathan Chatwin, *'Anywhere Out of the World': Restlessness in the work of Bruce Chatwin*, University of Exeter, 2008-06-20. Hämtat från: <http://hdl.handle.net/10036/41273> 2009-01-02, utskrift i författarens ägo.

⁴¹ Ibid., s. 204 f. (Med ”människans bästa tillstånd” åsyftas det nomadiska levnadssättet.)

also a novelistic interpretation of a journey through the outback of central Australia which is freighted with Chatwin's key theme of restlessness.⁴²

Att göra detta fokus är förvisso helt naturligt i Jonathan Chatwins fall, då ämnet för avhandlingen är att undersöka hur temat rastlöshet uttrycks i Chatwins böcker. Det är också en mycket rimligt tolkning att tematiken i reseberättelsen på många sätt utgör en berättelse som i narrativ form återspeglar de diskussioner som förs i anteckningsutdragen, vilket även har framgått av många av mina exempel.

Ändå anser jag att Jonathan Chatwin tar för lättviktigt på romanens konstnärliga kvalitéer i allmänhet och de självbiografiska inslagen i synnerhet. Vidare är just konceptet med sånglinjerna essentiellt för att förstå hur denna självbiografi ska läsas. Den personliga version av sånglinjerna som Chatwin ger en bild av genom berättarens sökande i reseberättelsen har nämligen ett minst lika tydligt fokus på *berättande* som på *vandring*. Detta indikeras inte minst av att Chatwin valde att använda termen "sånglinje" för att beskriva aboriginernas rituella vandringar framför den då allmänt förhärskande termen "drömspår" ("dreaming track").⁴³ Detta fokus på sången märks överallt i romanen, exempelvis i en av dialogerna mellan Bruce och Arkady:

Aboriginals could not believe the country existed until they could see and sing it – just as, in the Dreamtime, the country had not existed until the Ancestors sang it.

'So the land', I said, 'must first exist as a concept in the mind? Then it must be sung? Only then can it be said to exist?'

'True.'

'In other words, "to exist" is "to be perceived"?'

'Yes.'⁴⁴

Det är en poetisk vision som målas upp: berättelsen skapar världen – dess själva existens blir en effekt av sången om den. Denna bild av relationen mellan berättelse och värld kan tyckas minst sagt okonventionell. Faktum är dock att liknande tankegångar återfinns hos flera narratologiska teoretiker – men då i deras behandling av fiktiva berättelser.

Synen på en fiktiv berättelse som en skapande språklig akt snarare än en refererande förespråkas bland annat starkt av Lars-Åke Skalin, tidigare professor vid Örebro universitet,

⁴² Ibid., s. 214 f.

⁴³ Clapp, s. 201

⁴⁴ Chatwin, *The Songlines*, s. 14

och utgör en av grundstenarna i hans avhandling *Karaktär och perspektiv*. I avhandlingen går Skalin till angrepp mot vad han kallar ”standardteorin”, den inom narratologisk teori förhärskande modellen, enligt vilken en berättelse antas bestå av två nivåer: fabel och diskurs. Denna åtskillnad har framförallt sitt ursprung i hos tidiga 1900-talets ryska formalister, som då använde begreppen *fabula* och *sjuzet*, och har sedan adopterats i olika versioner hos en numera stor och heterogen skara narratologiska teorier. Tongivande förespråkare för åtskillnaden är bland andra Jonathan Culler, som bland annat i artikeln ”Story and discourse in the analysis of narrative” argumenterar för att en sådan åtskillnad är nödvändig för narrativ teori.⁴⁵ En annan tongivande förespråkare för detta synsätt är Seymour Chatman, som i *Story and Discourse* presenterar sina teorier på området och även Chatman är en av de som menar att åtskillnaden mellan fabel och diskurs är nödvändig.⁴⁶

Modellen med fabel och diskurs går i korthet ut på att betrakta berättelsen – diskursen – som refererande till en fiktiv verklighet – fabeln. ”Standardteorin förutsätter”, skriver Skalin, ”att den fiktiva världens egenskaper är något som måste *förmedlas* via en sorts fiktiv *information*.”⁴⁷ Men vad är egentligen problemet med detta?

Culler tar upp ett av problemen i *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction* (1981), där han gör följande iakttagelse: Distinktionen mellan fabel och diskurs innebär att fabeln består av (fiktiva) händelser som diskursen återberättar. Detta innebär att diskursen bestäms av fabeln. Ändå verkar det ibland fungera tvärtom, det vill säga att diskursen bestämmer vilka händelser som ska ingå i fabeln. Culler skriver att genom att tillerkänna diskursen möjlighet att organisera de händelser den rapporterar, etablerar narratologin ”en hierarki, som narrativets beteende ofta omstörtar genom att inte presentera händelser som givna, utan som produkter av diskursens verkningar eller krav.”⁴⁸

Skalin tar upp Cullers diskussion i sin avhandling och vidareutvecklar hans resonemang, vilket Culler illustrerar med myten om kung Oidipus. I korthet utgörs det tragiska i myten av att kung Oidipus skuld är en konsekvens av hans handlingar i det förflutna (mordet på kung Laios). Samtidigt, konstaterar både Culler och Skalin, kräver motivet skuld i diskursen att kung Oidipus har begått en handling som orsakar den. ”Temat skuld”, skriver Skalin, ”visar sig alltså ha Laios mord som effekt snarare än orsak.”⁴⁹ Medan Culler konstaterar att de två

⁴⁵ Jonathan Culler, ”Story and discourse in the analysis of the narrative” i *Narrative Theory vol. I*, red. Mieke Bal, London 2004

⁴⁶ Seymour Chatman, *Story and Discourse*, Ithaca 1978

⁴⁷ Skalin, s. 109

⁴⁸ Jonathan Culler, *The pursuit of signs : semiotics, literature, deconstruction*, London 1981

⁴⁹ Skalin, s. 244

olika logiska systemen – det ena där diskursen är en effekt av fabeln och det andra där motsatt förhållande gäller – bildar en oförenlig paradox, ser Skalin en lösning på problemet. ”Frågan är”, resonerar han, ”om distinktionen fabel – sujet [diskurs] verkligen är oundgänglig för narrativ poetik som Culler slår fast. Mig förefaller ett sådant antagande förutsätta vad som borde bevisas.”⁵⁰ Skalin argumenterar i sin avhandling för att ett fiktionellt narrativ inte fungerar på samma sätt som en sakberättelse, där texten refererar till en verklighet. En fiktiv berättelse fungerar som en ”föreställning” av händelser snarare än som fiktiv information om en fiktiv verklighet: ”Alltså finns det ingen anledning att efterspana kausala samband mellan den ena och den andra företeelsen. Vad som finns är presupponerade föreställningar: motiv som kan föreställa olika företeelser, inklusive kausala samband.”⁵¹ De kausala samband man finner i en fiktiv text är egentligen bara föreställningar av verkliga sådana, utifrån hur vi är vana att kausala samband fungerar i verkligheten. I själva verket är det berättelsens motiv, genre eller syfte, som utgör den enda verkliga ”orsaken” – den som bestämmer vilka händelser och företeelser som ska ingå i den.

Denna invertering eller upplösning av kausalitet som sker i en fiktiv berättelse liknar på många sätt det sätt som sånglinjerna fungerar på i *The Songlines*. Skillnaden är att i fallet med sånglinjerna framkastas en teori som inte bara gäller för fiktionella berättelser och de världar som där framställs – utan alla berättelser. När Chatwin skriver självbiografiskt i *The Songlines* ligger det alltså nära till hands, på grund av berättarens fascination av sånglinjerna, att tolka romanen som *hans egen sånglinje*. Liksom aboriginerna skapar världen genom att berätta den skapar Chatwin sin egen livshistoria genom att berätta den. Hans liv blir således underkastat – eller rent av en produkt av – berättelsen om det.

Vad har detta för innebörd? Den självbiografiska berättelsen i *The Songlines* kan i korta drag sammanfattas följande: Olika faktorer i berättarens barndom, som att han ofta flyttade under sina fem första år, att han favoritbok var en antologi med poesi för resande med mera, tillsammans med existensen av en inneboende, uråldrig och allmänmänsklig rastlöshet inprogrammerad i människans gener orsakade att han i vuxen ålder drogs mot öknen, resandet och nomadlivet. I större delen av sitt vuxna liv var berättaren besatt med att undersöka dessa orsaker till sin rastlöshet. Men om berättelsen om hans liv följer samma upplösta kausala logik som vilken fiktionell berättelse som helst – passar det då inte bättre att utgå från rastlösheten som berättelsens motiv? I så fall blir upplevelserna i hans barndom och mänsklighetens inneboende rastlöshet snarare *effekter* av denna rastlöshet än orsakerna till

⁵⁰ Ibid., s. 247

⁵¹ Ibid., s. 246

den. Dessa upplevelser blir funktioner i ett narrativ vars motiv är berättarens rastlöshet; eller om man så vill, att svara på frågan i citatet av Rimbaud som står på första sidan av anteckningsutdragen: "What am I doing here?" - ett citat som Chatwin för övrigt använde som titel på den essäsamling som kom att publiceras postumt.⁵²

Eftersom självbiografen alltså följer fiktionens logik så måste händelserna i berättarens liv, så som de framställs i *The Songlines*, förklaras med en annan utgångspunkt än motsvarande uppgifter i en konventionell biografi, som exempelvis Shakespeares. Ett enkelt avgränsat exempel på vad jag åsyftar med denna skillnad är Chatwins namn (berättaren i *The Songlines* heter ju samma sak som författaren, även om jag har valt att hänvisa till honom som "Bruce" i denna uppsats i ett försök att undvika förvirring). I andra kapitlet berättar Bruce följande minne från barndomen:

One day, Aunt Ruth told me our surname had once been 'Chattewynde', which meant 'the winding path' in Anglo-Saxon; and the suggestion took root in my head that poetry, my own name and the road were, all three, mysteriously connected.⁵³

Ett efternamn som betyder "den slingrande stigen" passar ju utmärkt in i en berättelse som ska förklara berättarens rastlöshet. Denna etymologiska härledning av namnet utgör en funktion som realiserar motivet rastlöshet. I sin biografi över Chatwin konstaterar Shakespeare å andra sidan lite torrt att prefixet "Chat" troligen härstammar från ordet "Caté" – "pratkvare" – och att namnet Chatwin troligast en gång betytt "Chatterer's Corner" (på svenska ungefär "Pratkvarens Hörn").⁵⁴ Betyder detta, och övriga mer "allvarliga" diskrepanser mellan konventionell biografi och den typen av självbiografi som kommer till uttryck i *The Songlines* att Chatwin har en total frihet att bestämma över vad som är sant och inte när han berättar? Hävdade Chatwin på allvar att världen är en produkt av berättelsen om den?

Dessa är intressanta och stora frågor, men de faller delvis utanför ämnet. Poängen i ovanstående argumentation är inte att diskutera huruvida den poetiska beskrivningen av sånglinjernas funktion är sann eller inte. Det jag argumenterar för är helt enkelt att detta koncept utgör ett nyckeltema i romanen och att den självbiografiska berättelsen i *The Songlines* med fördel kan läsas som ett förverkligande av det.

⁵² Chatwin, Bruce, *What am I doing here*, London 1990 (1989)

⁵³ Chatwin, *The Songlines*, s. 9

⁵⁴ Shakespeare, s. 14

Hur ska man följaktligen, enligt denna läsning, förstå anteckningsutdragen och berättarens teoretiska resonemang om nomadism, som onekligen utgör en stor del av romanen? I själva verket är det inte alls svårt att placera in denna aspekt av romanen i ett självbiografiskt sammanhang. Dessa tankar har ju uppenbarligen, som tidigare redogjorts för, utgjort en oerhört viktig del av Chatwins liv – då är det väl inte svårt att motivera deras funktion i en självbiografi? En av alla de möjliga etiketter på *The Songlines* Andrew Harvey rabblade upp i den recension som tidigare citerats var ”själslig biografi” (”biography of the soul”), den term som Hermann Hesse betecknade sina böcker med.⁵⁵ Liknande terminologi är även bekant från Strindberg, som för sin självbiografi använde underrubriken ”En själs utvecklingshistoria”.⁵⁶ En mer passande term för *The Songlines* kanske dock är något i stil med kognitiv, eller intellektuell självbiografi – eller *ett intellekts utvecklingshistoria* om man så vill – det vill säga en biografi med fokus på den intellektuella verksamheten snarare än den känslomässiga. Jag är förvisso inte beredd att avfärda romanens teoretiska sidor enbart som en aspekt av Chatwins berättelse om sig själv. Att Jonathan Chatwin och andra läsare med liknande mål lyckas utvinna mycket intressant ur Chatwins anteckningar betvivlar jag inte, men detta talar inte heller emot en läsning där anteckningsböckerna fyller en viktig funktion i romanens självbiografiska narrativ. Dessutom kan man notera att berättaren i detta narrativ har en relation till anteckningsböckerna, han läser dem och kommenterar dem och slutligen överger han dem och berättelsen fortsätter: ”I spent the afternoon clearing up my papers. We started for Alice in the morning.”⁵⁷

Detta är slutet på näst sista kapitlet och i de sista åker Bruce och de övriga ut i öknen för att träffa de tre gamla aboriginerna som inväntar sin död. Här möjliggörs något som vanligtvis strider mot självbiografins natur, det vill säga ett riktigt slut på berättelsen. I *Routledge encyclopedia of narrative theory* konstateras att ”i motsats till biografien, där författaren återger någon annans livshistoria, är självbiografien med nödvändighet ofullbordad och (i teorin) öppen för konstant omarbetning”.⁵⁸ Om man väljer den läsning av *The Songlines* som innebär att Chatwin skapar sitt liv genom att berätta om det behöver han dock inte begränsa berättelsen till en början och en mitt – den kan även ha ett slut.

Berättaren dör visserligen inte i slutet av romanen, men man behöver inte leta länge för att hitta argument för en symbolisk tolkning av de tre aboriginernas död. Berättarens rastlöshet

⁵⁵ Harvey

⁵⁶ August Strindberg, *Tjänstekvinnans son*, Stockholm 2007

⁵⁷ Chatwin, *The Songlines*, s. 290

⁵⁸ Herman, David, Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (red.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*, London, 2005, s. 35

och kringflackande natur är ett motiv som realiseras genom hela romanen, men på flera ställen indikeras likväl att detta är en resa som har ett slut. Liksom temat rastlöshet, vandrande och exil återspeglas i flera av karaktärerna och händelserna i romanen återkommer också temat om att återvända till början för dö. Arkadys far Ivan, som emigrerat från Ryssland, vill åka tillbaka till familjegraven i sin hemby för att dö:

Now, once again, he was yearning to go back to Russia. He talked of nothing but the grave at Gornyatskiye. They knew he wanted to die there, and they didn't know how to arrange it.⁵⁹

Detta är ett tema som bland annat återkommer i anteckningsböckerna och diskussionerna kring dem, och berättaren gör sina sedvanliga eklektiska associationer till såväl till den europeiska filosofen Herakleitos, som till aboriginernas traditioner:

As I wrote in my notebooks, the mystics believe the ideal man shall walk himself to a 'right death'. He who has arrived 'goes back'. / In Aboriginal Australia, there are specific rules for 'going back' or, rather, for singing your way to where you belong, your 'conception site' [...] ⁶⁰

Det är alltså detta de tre gamla aboriginerna gör under febergummiträdet, de har återvänt till platsen där de enligt sin tro en gång har fötts, och de dör harmoniskt med ett leende på läpparna.

Berättaren identifierade sig i början av berättelsen med en vandrande aboriginpojke på ett foto och berättelsen om aboriginerna som plötsligt bröt upp och lämnade sitt jobb på boskapsfarmen var ett tydligt förbeådande av berättarens eget uppbrott från jobbet på auktionsfirman i London. När han plockar fram sina anteckningsböcker säger han, som sagt, att han har ”en förkänsla av att den resande perioden i mitt liv snart är över”. ⁶¹ I sin tydliga strävan att se samband mellan alla världens folk och kulturer är det inte svårt att se hur berättarens beskrivning av aboriginernas ”idealiska” död under febergummiträdet kan läsas lika mycket som en beskrivning av slutet på hans egen resa – och hans liv.

⁵⁹ Chatwin, *The Songlines*, s. 40

⁶⁰ *Ibid.*, s. 293

⁶¹ *Ibid.*, s. 161

Sammanfattning

I uppsatsen har jag behandlat *The Songlines*, en uppslagsrik roman som rör sig mellan olika genrer, mellan olika diskurser och mellan fakta och fiktion och således inbjuder till många skiftande läsningar. Under tre rubriker har jag försökt utkristallisera vad jag uppfattar som romanens disparata element och presenterat fördelar och nackdelar med olika typer av läsningar. I uppsatsen sista del har jag slutligen, med fokus både på romanens innehåll och narratologiska strukturer försökt presentera en läsning som behandlar och sammanför romanens skiftande element till en begriplig helhet. Jag argumenterar här för att den delen av romanen som utgör en reseberättelse kan användas som en nyckel för att förstå dess självbiografiska delar. Sånglinjerna, som reseberättelsen kretsar kring, menar jag med fördel kan läsas som en förklaring till hur de självbiografiska inslagen fungerar – nämligen som Chatwins egen sånglinje. I likhet med den poetiska beskrivningen av hur berättelser skapar världen i sånglinjerna menar jag att Chatwin skapar sitt eget liv genom att berätta om det, med en logik som snarare följer fiktionens mönster än sakberättelsens. På denna punkt åberopar jag Lars-Åke Skalins teorier om fiktion och sakberättelse. Vidare argumenterar jag för hur de omfattande filosofiska diskussioner, som främst kretsar kring anteckningsutdragen, kan läsas ur det självbiografiska perspektivet som en redogörelse för Chatwins intellektuella liv. Slutligen erbjuder jag utifrån det självbiografiska perspektivet en tolkning av romanens slut som ett ”riktigt slut” på Chatwins självbiografi, ett slut som framförallt möjliggörs utifrån de speciella förutsättningar för Chatwins självbiografi som utgjort en av huvudpunkterna i denna uppsats.

Källförteckning

Primärlitteratur

- Chatwin, Bruce, *Drömspår*, översättning av Olof Hoffsten (1988), Berkshire 1993 (1988)
- Chatwin, Bruce, *In Patagonia*, London 1978 (1977)
- Chatwin, Bruce, *The Songlines*, New York 1988 (1987)
- Chatwin, Bruce, *What am I doing here*, London 1990 (1989)

Sekundärlitteratur

- Bayley, John, "Writeabout", *London Review of Books*, Vol. 9 No. 13 (9 July 1987)
- Ceasar, Terry, "Travel writing unbound", *Pynchon Notes*, 46-49 (Spring 2000)
- Chatman, Seymour, *Story and Discourse*, Ithaca 1978
- Chatwin, Jonathan, '*Anywhere Out of the World*': *Restlessness in the work of Bruce Chatwin*, University of Exeter, 2008-06-20. Hämtat från: <http://hdl.handle.net/10036/41273>
2009-01-02, , utskrift i författarens ägo.
- Clapp, Susanna, *With Chatwin : portrait of a writer*, London 1997
- Culler, Jonathan, *The pursuit of signs : semiotics, literature, deconstruction*, London 1981
- Culler, Jonathan, "Story and discourse in the analysis of the narrative" i *Narrative Theory vol. I*, red. Mieke Bal, London 2004
- Genette, Gérard, "Fiktionell berättelse, faktisk berättelse", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1993: 2-3
- Lidström, Carina, "All travellers are liars – On fact and fiction in the Travellers Tale", *Fact and fiction in narrative: An interdisciplinary approach*, red. Lars-Åke Skalin, Örebro 2005
- Harvey, Andrew, "Footprints of the ancestors", *Contemporary Literary Criticism vol. 57*, Detroit 1990
- Herman, David, Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (red.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*, London 2005
- Ignatieff, Michael, "On Bruce Chatwin", *New York Review of Books*, 36.3 (1989)
- Johnson, Clare, "Crossing the border: Bruce Chatwin and Paul Theroux", *Antipodes*, 16.1 (June 2002)
- Murray, Nicholas, *Bruce Chatwin*, Bridgen 1993

- Nünning, Ansgar, "How to distinguish between fictional and factual narratives: Narratological and systemtheoretical suggestions", *Fact and fiction in narrative: An interdisciplinary approach*, red. Lars-Åke Skalin, Örebro 2005
- Rushdie, Salman, *Imaginary Homelands: essays and criticism 1981-1991*, London 1992
- Shakespeare, Nicholas, *Bruce Chatwin*, London 1999
- Skalin, Lars-Åke, *Karaktär och perspektiv*, Stockholm 1991
- Smith, Thomas R., "Blurring distinctions: autobiography and identity in Bruce Chatwin's The Songlines", *Bucknell Review*, 47.2 (June 2003)
- Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son*, Stockholm 2007
- Svenskt litteraturllexikon.*, Lund, 1964
- Tisdale, Sallie, "Never let the locals see your map; why most travel writers should stay home", *Harper's Magazine*, 291.1744 (Sept. 1995)
- Williams, Marie, "Escaping a dystopian present: compensatory and anticipatory utopias in Bruce Chatwin's The Viceroy of Ouidah and The Songlines", *Utopian Studies*, 14.2 (Spring 2003)

Översättningar av citat ur icke-svenskspråkiga källor är gjorda av uppsatsförfattaren.